

A nyelvi tanácsadás mint az anyanyelvi nevelés és közművelődés lehetősége

Heltainé Nagy Erzsébet

tudományos főmunkatárs, MTA Nyelvtudományi Intézet

Tanulmányomban az MTA Nyelvtudományi Intézetében működő nyelvi tanácsadó szolgálat hagyományát és újabb eszközeit tekintem át, úgy, mint a széles körűen értelmezett anyanyelvi nevelés, anyanyelvi közművelődés egyik speciális területét. E témával köszöntöm Bánréti Zoltán kollégámat, akivel több évtizede dolgozunk együtt az intézetben.

Előljáróban szólok röviden a nyelvi tanácsadás és az anyanyelvi nevelés néhány összefüggéséről. Az anyanyelvi nevelés természetesen számomra is alapvetően az iskolai anyanyelvi nevelést jelenti. Azt a területet, amely kitüntetett szerepű Bánréti Zoltán munkásságában, amelynek megújításáért, folyamatos korszerűsítéséért akkor sem szűnik meg munkálkodni, amikor másféle kutatási témakörökkel foglalkozik. Közvetlenül az anyanyelvi nevelésre irányuló tevékenységét most csupán néhány könyvének címével idézem fel: *Gyerek és anyanyelv* (Bánréti 1979), *Kamasz és anyanyelv* (Bánréti 1981), *Kommunikálj!* (Bánréti 1993), *A lényeg: kiolvasható. Szövegértési és olvasási készségfejlesztés* (Bánréti 1998), *A mellérendelés és az ellipszis nyelvtana a magyarban* (Bánréti 2007).

A címekből is jól érzékelhető, hogy amikor anyanyelvi nevelésről beszélünk, korántsem csak nyelvről, anyanyelv(ek)ről beszélünk. Sőt! Az anyanyelvi nevelést tágan értelmezve korántsem csak a nyelvtanórák anyagát értjük ide, hanem a többi órán és az órákon kívül folyó, legtágabban értelmezett nyelvi nevelést, végső soron – magát az egész didaxist. Olyan értelemben gondolom ezt, ahogy a tudós-pedagógus Kontra György vallja (2008), és ahogy ezt Szépe György – ugyanitt, az *Anyanyelvi nevelési tanulmányok III.* kötetében, a magyar anyanyelvi nevelés ügyét egyetemességben láttató szerkesztői utószavában megerősíti (Szépe 2008, 364): az egész didaxis voltaképpen nyelvi nevelés. Ez pedig nyilvánvalóan nem áll meg az iskola befejeztével, hanem folytatódik, felnőttkorban is tart, ma, az élethosszig tartó tanulás korszakában egyre tudatosabban. Az anyanyelvi nevelés így tekintett értelmezésébe beletartozik a nyelvi ismeretterjesztés is, a nyelvi ön- és közművelődés valamennyi lehetősége és eszköze, minden hagyományos és újabb formája.

Szépe György megállapítását idézem, egyetértéssel: „Az anyanyelvi nevelés szakterületét a modernista (és nem csak modernista) nyelvészek egy része a nyelvészet felől próbálta meg segíteni, fejleszteni. Ennek egyik változata volt az, hogy az anyanyelvi nevelést az alkalmazott nyelvészet részének tekintettük; ezt igyekeztem összefoglalni nemrég a saját tapasztalataim alapján (Szépe 2006). Ez a lehetőség továbbra is megmarad egyik változatként. Az alkalmazott nyelvészet nemzetközileg és

egyek országokban (Magyarországon is) folyamatos interdiszciplináris forrásként is működik” (Szépe 2008, 212).

Az alkalmazott nyelvészet és az anyanyelvi nevelés kapcsolatának ilyen értelmezése magában foglalja a nyelvtudományi kutatások eredményeinek iskolai és iskolán kívüli felhasználását, az anyanyelvi nevelés nyelvészet felőli korszerűsítését. A nyelvi tanácsadó szolgálat hagyományos és újabb eszközei, bár diákokat is szolgálnak, alapvetően az iskolán kívüli, az iskola utáni tájékozódás, nyelvi művelődés lehetőségeit jelentik a nyelvhasználók számára. Az alkalmazott nyelvészet részének felfogott nyelvi tanácsadás, különösen annak az Akadémia keretében intézményesült módja egyúttal az anyanyelvi és általában a nyelvi ismeretterjesztés ma is feltétlen tudományos tekintélyt jelentő, megbecsült, nagyra értékelt formája. Hogy ez így lehet, nemcsak az intézmény tekintélyéből adódik, hanem abból, az Akadémiával ugyancsak összefüggő hagyományból is, hogy a nyelv, a magyar nyelv és az általa teremthető és benne megélhető világ a mai beszélők számára is szubsztanciális érték.

1. A közönségszolgálat. A Nyelvtudományi Intézetben több évtizede, 1951-től alkalmilag, 1957 óta pedig rendszeresen működik olyan nyelvi tanácsadó szolgálat, amelyhez közvetlenül fordulhatnak aktuális kérdéseikkel, problémáikkal a nyelvhasználók. Jelezhetik a nyelvhasználatban bekövetkező változásokat, véleményezhetik az új formákat, érdeklődhetnek ejtésükről, írásukról, stílusértékükről, foglalkozhatnak az írásgyakorlat változásával, a helyesírási szabályok alkalmazásával és egyéb nyelvi kérdésekkel.

Az intézeti közönségszolgálat, rendszeres telefonügyelet és levelezés, hagyományosan a nyelvművelő osztály tevékenységéhez kapcsolódott, a nyelvművelés területként működött – Ferenczy Géza, Ruzsiczky Éva, R. Lovas Gizella, T. Urbán Ilona és mások részvételével. Az alapító „atya”, a száz éve született Lőrincze Lajos, aki több mint négy évtizeden át volt az Intézet munkatársa, közben osztályvezetője, igazgatóhelyettese, így írt erről a kezdeti időszakról: „Az Akadémia Nyelvtudományi Intézetében állandóan cseng a telefon. Érdeklődik a középiskolás diák, aki az Akadémia tekintélyére támaszkodva szeretné megnyerni fogadását; érdeklődnek a szerkesztőségek, hogy minél jobb magyarsággal kerüljön az olvasó kezébe a magyar sajtó” (Lőrincze 1953, 9). (A közönségszolgálat ezen időszakáról l. még: Ruzsiczky 1961; Ferenczy – Ruzsiczky (szerk.) 1963; Lőrincze 1968.)

Más osztályok (ifjú) kutatói is szívesen ültek a telefon mellett, így például H. Molnár Ilona és Szépe György is. Hadd említsem meg ezúttal, hogy Szépe tanár úr egyik utolsó találkozásunkkor – a nyelvműveléssel kapcsolatos műhelytanulmányainkat volt szíves lektorálni – mesélt arról, mennyire örült, amikor ő lehetett a „szolga”, amikor igazi beszélők igazi kérdéseket tettek föl neki, és ő (e szavakkal mondtam) – ha tudta a választ, megmondta, ha nem, akkor – egyen-egyenként elbeszélgetett velük.

Most, hogy újra kezembe vettem a *Nyelvművelő levelek* című kötetet (Ferenczy és Ruzsiczky szerk. 1964), és beleolvastam Szépe tanár úr válaszaiba is (Sz. Gy.), megtapasztalhattam e kis írásokban is megmutatózó figyelmességét, türelmét, tanító-nevelő attitűdjét, s azt, hogy „lenyűgözték a nyelvek és rendszereik, de ennél több érdekelte: a nyelv és az ember meg a nyelvek és az emberek” (Bánréti 2012, 497). Már a címek is jelzik sokoldalú érdeklődését: *Idegen földrajzi nevek kiejtése* (354–356), *Elzavar (a vona)t, elbukik (egy partit) (79)*; *A körút szó kiejtése* (272–3). Ez utóbbiban megfogalmazódnak értékelési, viszonyítási pontjai is: kiindulópontja a nyelvhasználat, az úzus; fontos számára a normativitás, a hagyomány, sőt az irodalmi nyelv normája; és legfontosabb: a nyelv, a nyelvben megfogható tények és változások. Példaértékű, ahogy mindezt megérteti, ahogy a másik emberhez, a kérdezőhöz, az olvasóhoz viszonyul, ahogy nyelvi ismeretterjesztést végez. Itt most csak záró gondolatát idézem: „De még ha biztos magyarázatunk volna is a *körút*-ból lett *kőrút* változásra (vagy váltakozásra), akkor sem helyeselnénk. Véleményünk megegyezik Vörösmartyéval. A művelt közszokás a rövid változat mellett állapotodott meg. Ennek természetesen mélyebb okai vannak. A *kör* szót rövid magánhangzós ejtése szorosán összekapcsolja rokonaival: amelyekből elvonták és amelyeket belőle alkottak (például *köret*, *körít*, *körönd*, *köröz*, *körzet*, *körző*). A *körút* ilyenforma ejtése pedig világosan mutatja, magyarázza a szó alkotórészeit” (Szépe 1963, 273).

Később, a hetvenes évek második felében, amikor az osztály tagja lettem, a közönségszolgálat – ekkor már *Grétsy László* vezetésével – napi 8 órás telefonügyeletet és folyamatos levelezést, személyes megkereséseket jelentett. A már említett *Nyelvművelő levelek* és az *Édes Anyanyelvünk* köteteken kívül a *Magyar Nyelvőr* levélszekrénye, majd pedig az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat rovatai őrizték meg ezt a gazdag, mára már sok tekintetben művelődéstörténeti (és tudománytörténeti) nyelvi anyagot. A naplókban vezetett kérdések és válaszok, az új szóalakok egy része közben „szótáréretté” vált, beépült a helyesírási és az értelmező szótárakba, a nyelvművelő kézikönyvekbe.

2. A megújult nyelvi tanácsadás. A nyelvi változások, a stílus, a nyelvhelyesség kérdései, az új szavak, változatok helyes, a szabályoknak megfelelő írásmódja, összességében a normának való megfelelés a nyilvános színtereken – ezekben a címszavakban foglalhatók össze ma is a nyelvhasználókat leginkább foglalkoztató nyelvi kérdéskörök. A kérdezők kifejezhetik véleményüket, tudathatják a nyelvi változásokat; tanácsot, megerősítést kérhetnek használatukkal kapcsolatban. Ez a lehetőség a tanácsadás legfőbb funkciója ma is.

Az évtizedek során a formák, az eszközök, a keretek változtak, de az egyik legfontosabb összetevő, a kérdezők motivációja, a nyelvi kérdések iránti érdeklődés folyamatos, mondhatni töretlen maradt. Úgy is fogalmazhatok, hogy az intézményesült akadémiai nyelvi tanácsadás továbbra is fontos alkalmazott nyelvészeti tevékenység, amely a tudatos nyelvhasználók igényéből adódóan működik napjainkban is. Azokból, akiknek munkájuk során van szükségük nyelvi megerősítésre, tanácsra, útmutatásra. Azokból, akik a kifejezőkészséget, a nyelvtani helyességet és a választékosságot, a

helyesírási készséget és tudást fontosnak tartják az egyéni és a társadalmi érvényesülésben. A magyar beszélőközösség nyilvánosság előtt megszólaló rétegeiről van szó elsősorban a sajtó munkatársairól, könyvszerkesztőkről, lektorokról, tanárokról, cégek, vállalatok marketingfelelőseiről, reklámszakembereiről, üzleti partnereiről. Közintézmények, közhivatalok munkatársai is folyamatos partnerei a tanácsadó szolgáltatnak.

A korszerű nyelvi tanácsadás célja és feladata nemcsak a nyelvhasználókban megfogalmazódó kérdések szakszerű megválaszolása, hanem nyelvi produktumok, szövegek készítésének támogatása, a nyilvánosság elé kerülő szövegek véleményezése, szakvélemények készítése. Mindezek mellett bizonyos törvényi kötelezettségekből adódó speciális feladatkörök ellátása is, amilyen a magyar utónevek nyelvi szempontú szakvéleményezése, a névanyag közzététele és folyamatos gondozása.

A csoport munkatársai telefonon, levélben, faxon, e-mailben fogadják a nyelvhasználattal kapcsolatos kérdéseket, és folyamatosan válaszolnak is rájuk. A tanácsadás egyik kedvelt formája ma is az azonnali válaszadásra lehetőséget adó telefonos szolgálat, de még kedveltebb az elektronikus levelezés (tanacs@nytud.mta.hu), amely az egyes kérdések gyors megválaszolására és nyelvi produktumok véleményezésére egyaránt alkalmas.

A kérdések szakszerű megválaszolása sokféleképpen történhet. Alapvetően tanácsadással, a lehetőségek, a változatok, a nyelvi változók, a nyelvi variabilitás bemutatásával, a normatív nyelvhasználatra érvényes következtetések feltárásával, javaslatok, ajánlások megfogalmazásával. A nyelvi tanácsadás olyan alkalmazott nyelvészeti tevékenység, amely a nyelvtudomány számos területére közvetlenül épít, további területeire pedig közvetve támaszkodik. Leginkább a nyelvléírás, a történeti nyelvészet, a lexikográfia, a stilisztika, a retorika, a névtan eredményeire, de a szociolingvisztika és a korpusznyelvészet adatbázisainak alkalmazására, ezen eszközök és lehetőségek megismertetésére is törekszik.

A tanácsadás fontos funkciója – ezt érdemes külön is kiemelni – a tudományos nyelvi ismeretterjesztés, a nyelvtudomány újabb eredményeinek, adatbázisainak, mai lehetőségeinek megismertetése és ezen keresztül a nyelvszemlélet alakítása, megváltoztatása. Fontos ez azért is, mert a nyelvről szerzett ismeretek nagymértékben hozzájárulnak a nyelvi attitűdjelenségek, a nyelvi vélekedések, a pozitív és negatív megkülönböztetések differenciálódásához, változásához; akár nyelv és identitás kapcsolatára, akár a nyelvi norma kérdésköreire, akár az egyes nyelvváltozatok, például a köznyelv és a nyelvjárások viszonyára gondolunk.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetében működő nyelvi tanácsadás jelentős szerepet tölt be a tudomány és a beszélőközösségek kapcsolatának fenntartásában. Egyfelől azzal, hogy továbbviszi azt a szakmai hagyományt, amit az Akadémiával intézményesült nyelvművelés, tudatos nyelvgondozás az elmúlt évszázadban betöltött, másfelől pedig érzékeli és felmutatja, hogy ma is kitüntetett szerepű „az

Akadémia” szakmai véleménye, tekintélye: *Önöknél illetékesebb helyre nem fordulhatok; Ezt Önök tudhatják a legjobban; Megtisztelő volna számomra az Akadémia álláspontja* – fogalmazzák meg a hozzánk fordulóknak.

3. Az akadémiai helyesírás hagyománya és a helyesiras.mta.hu weboldal. Különösen igaz ez az elvárás és visszacsatolás iránti igény az olyan területen, mint a helyesírás. Joggal, mert az Akadémia megalakulása óta fontosnak tartotta az írásgyakorlat egységét, majd az írásgyakorlat folyamatos gondozását. Ahhoz ugyanis, hogy a tudományokat magyar nyelven lehessen művelni, hozzá tartozott a helyesírás egységének a megteremtése, miként az is, hogy a nemzetnek legyen szilárd alapokon nyugvó íráshagyománya.

Ezért a Magyar Tudós Társaság már 1832-ben közzétette *A magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályait*, és a helyesírási szabályzatok gondozása akadémiai hagyománnyá vált. Csak emlékeztetőül: mai szabályzatunk őse 1922-ből való, ennek a 10. kiadása volt az 1954-es, majd az 1984-ben a 11. kiadás, és erre épülve jelenleg, 2015-től már az AkH.12. (Keszler 2016.) Joggal beszélünk tehát akadémiai helyesírásról ma is, gyakorlati és szimbolikus értelemben egyaránt. A nyelvi tanácsadásban a kérdések az utóbbi időben természetesen jelentős számban a 12. kiadásban bekövetkezett változásokra, a megváltozott szavak listájára és a szabályrészek értelmezésére irányultak. De továbbra is az új átvételek, új nyelvi formák írásmódjával kapcsolatos a helyesírási kérdések zöme. Egyik legutóbbi például a *Zika-vírus/zikavírus* írásmódja.

A tanácsadás jelene és jövője szempontjából egyaránt szerencsés, hogy az intézeti szerkezeti változások következtében 2010-től a nyelvi tanácsadás a nyelvtechnológiai osztály része lett, és hogy feladatait a Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Osztály egyik kutatócsoportjaként, korszerű nyelvtechnológiai háttérrel és támogatással tudja végezni.

Ennek a közös munkának a legfontosabb eredménye a felhasználók körében ma már közkedvelt helyesiras.mta.hu/helyesiras.mta.hu weboldal, amely megnevezésében is hordozza azt a szimbolikus funkciót, amelyet az akadémiai nyelvi tanácsadás mindig is betöltött. De a helyesiras.mta.hu bárki számára könnyen hozzáférhető lehetőséget, konkrét gyakorlatot, tanulási lehetőséget is jelent, új típusú, korszerű ismeretterjesztő eszközt. A *Várad Tamás* osztályvezetői irányításával létrehozott, 2013 óta működő honlap az interneten elérhetően ad közvetlenül választ konkrét helyesírási kérdésekre, segít megoldani a felhasználóknak az írással kapcsolatos nyelvi problémáikat. A mindenkor érvényben lévő akadémiai helyesírási szabályzatra épülve, immár az AkH.12. változásait, sőt magát a szabályzatot is tartalmazva interaktív keresési lehetőségeket biztosít hét eszköztípuson keresztül, természetesen a legtöbb bizonytalanságot jelentő területeken: ezek a külön- és egybeírás, a helyesírás-ellenőrzés, a tulajdonnevek írásmódja, az elválasztás, a számok írása, a keltezés és a betűrendbe sorolás. Az eszközök magukban foglalják a korábbi közönségszolgálati naplók kérdésanyagát, a nyelvi tanácsadásban felhalmozódott tudásanyagot, és a teljesen automatizált

rendszer – szükség esetén – közvetlenül „visszavezeti” a felhasználót a személyes konzultáció, a személyes nyelvi tanácsadás lehetőségéhez, a tanacs@nytud.mta.hu címen keresztül.

A nyelvi tanácsadás gyakorlata felől is jól érzékelhető, hogy ez az új típusú eszköz soha nem látott mértékben növelte meg a nyelvi ismeretterjesztés lehetőségeit, szinte „csillagászati magasságokba emelte az Intézet nyelvi tanácsadó szolgáltatásának hatékonyságát” (Váradai 2013, 17). Mert könnyen kezelhető, és képes azonnali segítséget nyújtani közvetlenül a felhasználónak. Aki láthatja a kérdésére vonatkozó AkH.-szabálypontokat, bővítheti a helyesírásra vonatkozó ismereteit. Kritikai észrevételeket tehet, ezek az eszköz további fejlesztése szempontjából is fontosak.

Az informatika és a nyelvtechnológia lehetőségeinek felhasználása az emberi erő hatékonyságának növelését, a nyelvi tanácsadó munkájának megkönnyítését is jelenti. És tágabb értelemben – azt a lehetőséget, készséget, eredményességet is, amely ma az egyik legfontosabb kritérium: jelen lenni a magyar nyelvvel, magyar nyelven a digitalizált környezetben. Az akadémiai hagyomány és felelősség erre is kötelez.

4. Az Utónévkereső: <http://corpus.nytud.hu/utonevportal/>. A nyelvtechnológiai és a nyelvművelő csoport másik közös fejlesztése az az *utónévkereső portál* (<http://corpus.nytud.hu/utonevportal/>), amely a Magyarországon anyakönyvezhető keresztnevek névanyagában jelent sokféle tájékoztató, keresési lehetőséget. Ez a nyelvi eszköz az anyakönyvezhető férfi és női nevek aktualizált, folyamatosan bővülő listáján túl a névtan történeti hagyománya mellett névválasztási szempontokkal, szokásokkal is foglalkozik, betekintést nyújt a felhasználó számára a mai névválasztási szempontokba. A funkcióiban folyamatosan bővülő portálon figyelemmel kísérhetik a látogatók a nevek számát, a pontos névalakokat, a legfrissebb névadási trendeket, névválasztáshoz kaphatnak sok szempontú keresési és felhasználási lehetőséget. Ezen a területen továbbra is megmarad a személyes érdeklődés és tanácsadás lehetősége a nevtanacs@nytud.mta.hu címen.

5. Kérdéstípusok. A kérdezők gyakran bizonytalan véleményükben kérnek útmutatást, megerősítést. A tanácsadás célja ilyenkor a kérdezők véleményalkotásának segítése az adott nyelvi jelenség megítélésében. Például nem új, de vissza-visszatérő kérdés az igekötők jelentéstartalmának változása: „A *betámad*, *bevállal*, *besértődik*, *beájul* kifejezések az élőbeszéd mellett a nyomtatott médiában is szinte normává váltak. Helyes ez? Elképzelhető, hogy a közeli jövőben ez az igekötős forma teljesen kiszorítja az igekötő nélküli vagy a más igekötős változatot? Lehetséges, hogy pl. *támadni* vagy *megettámadni* már nem is lehet a közeljövőben, csak *betámadni*?” – Kétségtelen, hogy a *be-* igekötős neologizmusok bővítik az igekötő megszokott jelentéstartalmát. Az is igaz, hogy nem a presztízsváltozat, a sztenderd, hanem egyes csoportnormák körében használatosak, de a nyelvi alkotókedvet, a játékosságot, a tömörítési lehetőséget is mutatják. Hogy idővel a köznyelvi norma részévé válnak-e, vagy megmaradnak bizalmas stíluselemnek, azt nem jósolhatjuk meg. De

ajánlhatunk az érdeklődőknek olvasmányokat, visszajelzéseink szerint Nádasdy Ádám (2003) és Ladányi Mária (2004) írásait érdeklődéssel fogadják e témakörben.

A nyelvi tanácsadóhoz érkező kérdések jelentős csoportjában a kérdező a kodifikált írásmód mellett határozott értékelést, minősítést is elvár a szakembertől, mégpedig általában a helyes/nem helyes dichotómia mentén. Más oldalról fogalmazva: a nyelvi tanácsadás olyan tevékenység, amelynek során a nyelvhasználati jelenségek, a nyelvi produktumok változatainak bemutatása mellett gyakran szükség van a nyelvi elemek minősítésére, értékelésére. Az értékeléshez pedig megalapozott, a mai nyelvhasználatban működőképes minősítési rendszer alkalmazására. A tanácsadót különféle szótárak, grammatikák, kézikönyvek, adatbázisok segítik ebben, de tapasztalja a minősítési rendszerek korlátait is.

A lexikai és stílusminősítésekre támaszkodó nyelvhasználati minősítési rendszerek legfőbb meghatározó szempontja a helyesség kritériuma. A helyesség itt (is) a sztenderd nyelvváltozatnak való megfelelést jelent, a sztenderdhez mint kitüntetett szerepű normához való viszonyítást, igazodási pontot; amely az oktatás, a társadalmi, kulturális érvényesülés szempontjából ma is meghatározó. Ez a szemlélet történetileg az alapvetően dichotómiában (jó-rossz, helyes-helytelen) és egyértelmű tudományos kategóriákban gondolkodó racionalista filozófiára épült és hagyományozódott a humán tudományokban, innen és így hagyományozódott a közgondolkodásban és „folklorizálódott” a népi nyelvészetben. Hagyományában akarva-akaratlanul támogatja a helyes-helytelen szembeállítást a nyelvről való vélekedésekben, a nyelvhasználatról való mindennapi gondolkodásban.

Mutatják ezt a hozzánk érkező kérdések ma is, például a regionális, nyelvjárási alakokkal kapcsolatos vélekedésekben. A helyesség kritériuma a hétköznapi, tagolatlan népi nyelvészeti szemléletben a nyelv és a sztenderd azonosítását eredményezi. „Jók, helyesek” a normatív, a köznyelvi formák; és „zavarók”, „helytelenek” a kérdező számára szokatlan nyelvjárási, regionális változatok: „*El kell menjek. Meg kell tegyem.* Szerintem a helyes változat így lenne: *El kell, hogy menjek, vagy el kell mennem. Meg kell tennem vagy meg kell, hogy tegyem.* Szeretném megkérni Önöket, magyarázzák el, hogy nyelvtani szempontból melyik a helyes változat és miért.” – Természetesen nyelvi és nyelvtani szempontból helyes mindegyik, használati szempontból van köztük eltérés: az *el kell mennem* és az *el kell, hogy menjek* köznyelviként kodifikált, normatív alak, a harmadik, a rövidült *el kell menjek* ugyanúgy természetes és „tökéletes”, sok százezer ember saját nyelvváltozata, jöllehet regionális, esetleg nyelvjárási változat. A változatok nyelvi szempontból azonos értékűek, különbség használati körük, a nyelvi normákban betöltött szerepük szerint van köztük. Fontos szem előtt tartania a tanácsadónak azt is, hogy a *helyes-helytelen, jó-rossz* szembenállásra egyszerűsített megközelítés a nemsztenderd változatok beszélői számára stigmatizációt, a nyelvi otthonosságérzet elvesztését jelentheti: „Keresem a *pertyeget* szó jelentését, mert én néha használom, de a környezetemben rajtam kívül senki sem ismeri ezt a szót, sőt ki is nevetnek”. A *pertyeget* a ’sír, pityereg’ értelmű *pertyeg*

tájszó gyakorító képzős alakja. De mondhatnám a hangulatos *szászerkás/szászorkás* példáját is, 'laza, lazán álló, széteső haj, kéve', vagy a régies hangulatú *selyma/selma* megnevezését a 'huncut, csintalan férfi, gyermek' jelentéskörnek. Vagy megerősíthetem abban is a kérdezőt, hogy a *zavadzál* is „nagyon jó szó”, hogy állandósult stílusértéke már magában is sokat kifejez abból, hogy valaki 'akadékoskodik, kötekedik', 'ártogat', 'alkalmatlankodik, zavar'.

A nyelvhelyesség eszménye nem lehet azonos a sztenderd formák mindenkori elvárásával, hanem az adott közléshelyzetnek megfelelő, az adott közösségben elfogadott, az adott normában elvárt közlésformákhoz kapcsolható. A nyelvi helyesség: helyénvalóság, illőség, adekvátság, megfelelőség, Lőrincze Lajos szavával: „helyzethez illő helyesség”. Ezért szükséges a nyelvi változatosság összetettebb megjelenítése, például az adott jelenség előfordulási gyakorisága alapján: „Azt szeretném megkérdezni, hogy a *melyiktek* szó helyes-e, szabályosan használható-e manapság? Sok irodalmi műben megtalálható, és az internetes előfordulása is nagyon gyakori.” A tanácsadó ilyenkor támaszkodhat az intézeti adatbázisokra, adathozhatja az előfordulásokat. A Nagyszótár anyagában több szépirodalmi előfordulását is megtalálja a *melyiktek*-nek, a Magyar Nemzeti Szövegtár keresőfelületéből pedig meg is erősítheti őket. Alá tudja támasztani, hogy a *melyik* kérdő névmás *melyik(e)tek* változata is normatív, nemcsak a választékos, kissé régies *melyikőtök*. Az adatbázisok hozzáférhetők az Intézet honlapján a www.nytud.hu/adatbázisok címen.

Tipikusan gyors, rövid és egyértelmű választ várnak a kérdezők a helyesírási kérdésekben. Lássunk még néhányat ezekből. A szóátvételek írásmódja (és ejtése) az egyik leggyakoribb nyelvi probléma. A kérdések jelentős része itt arra irányul, hogy az átvétel szerinti (angol) módon vagy magyarosan, a (vélt) kiejtésnek megfelelően írja-e/írhatja-e a kérdező az ilyen szavakat. Az AkH. 12. e tekintetben a korábbinál nagyobb szabadságot ad, lehetővé teszi az *ímél*, *szingli*, *szelfi*, *csetel*, *szkájpol* stb. írásmódot is. Vagy: részben ehhez a témakörhöz tartozik az a szakmai, szaknyelvi kérdés, hogy „az angol *„boiling water tap”*, azaz 'forrásban lévő vizet adó csap' rövidebb fordítására van-e javaslatunk”. A „forralt vizes csap” lenne a megfelelő talán, de ezt meg arra használjuk, ami már befejeződött, azaz a forrás utáni lehűlés állapotára utal – tette hozzá a kérdező. Hogy a *forró vizes csap* fölveszi-e majd ezt a jelentést is, vagy a mozgószabály szerinti értelemtükröző *forróvíz-csap* lesz-e a megfelelőbb, ez már természetesen nem a tanácsadón múlik.

A belső nyelvi változások két ellentétes tendenciája a rövidülés, a szemantikai tömörítés és az analitikus jellegű, alaki hosszabbodás. Az első csoportba tartoznak – egyebek mellett – az összevonások, a betűszók: a *GYODA/Gyoda/gyoda*, a gyorstelepítésű drótakadály, vagy a *CSOK* (*csok*), a családok otthonteremtési kedvezménye. Itt a közzői és/vagy betűszői írásmód jelent bizonytalanságot, mindegyik megvan a gyakorlatban. Az analitikus irányt jól mutatják a legtöbb írásproblémát okozó többszörös összetételek, amelyek az absztrakcióra, a nominalításra való törekvést, az „egy fogalom – egy szó” elvét képviselik a megnevezői szándékban. Hogy írjuk helyesen, ha

valaminek ez a neve: „*gumi abroncs termék díj kalkulátor*” és „*folyékony szennyező anyag kibocsátás*”? A *gumiabroncstermékdíj-kalkulátor* és a *folyékonyszennyezőanyag-kibocsátás* helyett szívesen ajánl a tanácsadó kezelhetőbb szerkezetes megoldásokat, de ezeket nem tartják „jó szónak” a kérdezők. A kéttagú összetételek és határozós szerkezetek esetében ugyancsak az egybe- vagy különírás a kérdés: *szelfibot, mamahotel; nyitva tartás/nyitvatartás* stb.

6. Összegzésként megállapítható, hogy az intézeti nyelvi tanácsadásnak több sikeres időszaka volt. A mostani is az, mert a hagyomány, a nyelvről való tudásanyag és a korszerű nyelvtechnológia összekapcsolásával új eszközök születnek, mert a helyesírási tanácsadó weblap minden internetes technikai eszközön, *számítógépen, laptopon, tableten, okostelefonon* át elérhető, mert a letöltések száma milliókban, a látogatók száma százezrekben mérhető. És mert nem vált fölöslegessé a személyes tanácsadás, mert folyamatosan nő az ide érkező kérdések száma. Mert funkcionál a megújított hagyomány.

Hogy ezzel arányosan jobb-e, hatékonyabb-e az ismeretek felhasználása, alkalmazása? Vátoznak-e a nyelvhasználattal kapcsolatos vélekedések? Ezekre a kérdésekre még nem látjuk a válaszokat. De azt igen, hogy a technológia felhasználása, a nyelvi tanácsadás korszerűsítése lehetősége és eszköze a nyelvi tájékozódásnak, Szépe tanár úr szavával szólva – a nyelvi közművelődésnek. Nem helyettesíti az iskolai szintereken szükséges anyanyelvi nevelés megújítását, de jelentheti bármikor, bárkinek a további anyanyelvi művelődés lehetőségét.

S hogy van-e köze mindennek az anyanyelvi neveléshez? Felfogásom szerint igen, nem is kevés. Az anyanyelvi nevelés, ahogy a bevezetőben utaltam rá, az itt érintetteknél jóval szélesebb körű, és elsődlegesen az iskolai anyanyelvi nevelést jelenti. Kapunk innen is közvetlenül kérdéseket, tanároktól, szülőktől. Tipikusan a nyelvtani fogalmakkal, nyelvészeti megnevezésekkel, a helyesírás tanításával kapcsolatban, máskor egyes szövegek, jellemzően felvételi feladatok vitára okot adó értelmezésével kapcsolatban. A túlzottan tömör (vagy éppen laza) szerkesztés, feladatkijelölés, esetleg a szokatlanak tűnő központosítás miatt kétségessé válik/válhat a pontos értelmezés – tanárnak, diáknak egyaránt. Például bizonytalanságot okozott az idei gimnáziumi matematikafeladatban ez a szövegrészlet: „Az enyém a legnagyobb olyan 900-nál kisebb szám, amelynek mindhárom számjegye különböző, és páratlan.” Mire vonatkozik a vessző utáni *és páratlan* megállapítás, az első tagmondatra-e vagy a másodikra? A központosítás helyes, mégis bizonytalanság keletkezett. Más szerkesztéssel, például ha a kiegészítést, hozzátoldást beillesztik az első tagmondatba, könnyebben értelmezhető a feladat: „Az enyém a legnagyobb olyan 900-nál kisebb páratlan szám, amelynek mindhárom számjegye különböző”.

7. Befejezésül Szépe György gondolatmenetét idézem tovább az alkalmazott nyelvészet és az anyanyelvi nevelés összefüggéseiről: „A nyelvtudomány látványos fejlődésével azonban élesebb

kérdéseket is fel kell tenni: Ilyen például a nyelvtudományi alapkutatások iskolai (elsősorban, de nem kizárólagosan középiskolai) felhasználása. Hogy lehetne létrehozni egy olyan mechanizmust, amelyik a természettudományokban található: amelyik gondoskodik arról, hogy (a) a tudomány fejlődésével lépést tartson az iskolai tananyag fejlődése, (b) s ne csupán jövőendő szakemberek számára, hanem az érettségizett közönség (vagyis a közművelődés) számára is eleven legyen a friss tudományos eredmények iránti érdeklődés, annak befogadása, alkalomadtán felhasználásának szem előtt tartása?” (Szépe 2008, 212).

Az alkalmazott nyelvészet részének tekintett nyelvi tanácsadás, anyanyelvi ismeretterjesztés munkatársaként úgy gondolom, hogy a nyelvtudományi kutatások eredményeinek iskolai és iskolán kívüli felhasználása napjainkban is fontos és érvényes szaktudományos lehetőség és felelősség. Hogy az itt bemutatott, éppen az Intézetben nemzedékeken át csiszolódott akadémiai hagyomány a kor kívánta eszközökkel megújítva egyik láncszeme lehet ennek a bizonyos, pontosan még le nem írt, de élő és működő mechanizmusnak. Annak, amelybe Szépe György és Bánréti Zoltán tevékenysége is beletartozik, annak, amely a nyelvtudományi kutatások iskolai és iskolán kívüli felhasználásával ében tartja a nyelv és a tudomány iránti érdeklődést, az anyanyelvi nevelés és a nyelvi közművelődés ügyét.

Hivatkozások

Bánréti, Zoltán 1979. Gyerek és anyanyelv. Budapest: Tankönyvkiadó.

Bánréti, Zoltán 1981. Kamasz és anyanyelv. Budapest: Tankönyvkiadó.

Bánréti, Zoltán 1993. Kommunikálgj! Kommunikációs és nyelvi tréningek 14-18 évesek számára. Budapest: Korona Kiadó.

Bánréti, Zoltán 1998. A lényeg: kiolvasható. Szövegértési és olvasási készségfejlesztés. Budapest: Korona Nova Kiadó.

Bánréti, Zoltán 2007. A mellérendelés és az ellipsis nyelvtana a magyarban. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Bánréti Zoltán 2012. Szépe György tanulságos emlékezete. Magyar Nyelv 4. 497–502.

Ferenczy, Géza és Ruzsiczky, Éva (szerk.) 1964. Nyelvművelő levelek. Az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének levelesládájából. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.

Heltainé Nagy, Erzsébet 2012. Nyelvhasználati minősítések, a helyes-helytelen a tanácsadói gyakorlatban. Magyar Nyelvőr 4. 394–406.

Heltainé Nagy, Erzsébet 2013. A nyelvi tanácsadás területei és újabb eszközei az MTA Nyelvtudományi Intézetében. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=505>

Kemény Gábor 2015. Emlékbeszéd Lőrincze Lajos 100. születésnapján (Farkasréti temető, 2015. november 24.) http://www.nytud.mta.hu/archiv/kemenyg_lorincze100.pdf

Keszler Borbála 2015. Megjelent A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása. Magyar Nyelvőr 3. 253–269.

Kontra György 2008. Miként vált meggyőződésemmé, hogy az egész didaxis nyelvi nevelés? In: Anyanyelvi nevelési tanulmányok III. Szerk. Medve Anna és Szépe György. Iskolakultúra-könyvek 3. Budapest: Iskolakultúra. 97–105.

Ladányi Mária 2004. Rendszer – norma – nyelvhasználat: Igekötős neologizmusok „helyi értéke”. In: Büky László (szerk.): Nyelvléírás és nyelvművelés, nyelvhasználat, stilisztika. (A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI.) Szeged: Szegedi Tudományegyetem Általános Nyelvészeti Tanszék, Magyar Nyelvészeti Tanszék. 97–118.

Lőrincze Lajos 1953. Nyelv és élet. Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó.

Lőrincze Lajos 1968. Nyelvőrségen. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Nádasdy Ádám 2003. Besír, beröhög. In: Nádasdy Ádám: Ízlések és szabályok. Budapest: Magvető Könyvkiadó. 285–288.

Ruzsiczky Éva 1961. Egy év a telefon mellett. Magyar Nyelvőr 2. 170–184.

Szépe György 1964. A körút szó kiejtése. In: Ferenczy, Géza és Ruzsiczky, Éva (szerk.) Nyelvművelő levelek. Az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének levelesládájából. Budapest: Gondolat Könyvkiadó. 272–273.

Szépe György 2006. Alkalmazott nyelvészet az anyanyelvi nevelésben. In: Galgóczi László – Vass László (szerk.) A mondat kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára. Szeged: JGYF Kiadó. 364–369.

Szépe György 2008. Szerkesztői utószó. In: Anyanyelvi nevelési tanulmányok III. Szerk. Medve Anna és Szépe György. Iskolakultúra-könyvek 3. Budapest: Iskolakultúra. 212–216.

Váradi Tamás 2013. helyesírás.mta.hu – Helyesírási tanácsadó portál. Édes Anyanyelvünk 4. 17.